

BASLAWISH KLASSLARDA LINGVISTIKALIQ KOMPETENSIYAĞA TIYKARLANGAN QATNASLARDI QÁLIPILESTIRIWDE KOMPETENSIYANIŇ MAZMUN HÁM MÁNISI

Ixlasov I.

*Q. R. «Pedagoglardı jańa metodikalargá úyretiw milliy orayı»
oqıtıwshısı*

Таянч со‘злар: лингвистика, лингвистик компетенсија, та‘лим, компетентлик.

Ключевые слова: лингвистика, лингвистическая компетентность, образование, компетентность.

Key words: linguistics, linguistic competence, education, competence.

Mektep tálimi, sonday-aq baslawısh tálim mazmunın shólkemlestiriw hám belgilewge kompetensiyaga tiykarlangan qatnasdı qalıplestiriw áhmiyetli sanaladı, sebebi psixologiya, pedagogika pánleri «kompetentlik» hámde kompetenciya túsinikleri menen belsene isleydi.

Bir qatar izertlewshilerdiń (V. A. Bolotov, V. S. Lednev, M. V. Ryjakov, V. V. Serikov hám basqalar) “kompetentlik” hám “kompetenciya” túsiniklerinde sinonimlik qatnasdı qollaydı hám olardı bir-biriniń ornında isletiwdi maqset etedi. Basqa ilimpazlar (I. A. Zimnyaya [3], O. M. Mutovskaya, A. V. Xutorskoy, S. E. Shishiov hám basqalar). Bul túsiniklerdi bir-birinen pariqlaw kerek, degen pikirde.

Bul qaǵıyda oqıwshı shaxsında lingvistikalıq kompetenciyanı qalıplestiriw ushın izertleniwı kerek bolǵan terminniń bir bólegi sıpatında kórip shıǵılıwı kerek bolǵan zárúrli wazıypa bolıp tabıladı.

Ana tilin oqıtıw metodikasında, ásirese, baslawısh klaslarda kompetenciyaǵa tiykarlangan qatnas tezlik penen qollanılmadı. Óytkeni lingvistikalıq kompetenciya jáne onıń quramına kiretuǵın individual kompetenciyalardı, sonday-aq lingvistikalıq kompetenciyalardı qanday ajıratıw kerekligini jeterli dárejede anıq túsinbew edi.

Derlik lingvistikalıq kompetenciya ápiwayıraq komponentlerdi: lingvistikalıq, lingvomádeniy, kommunikativ-sóylew hám qádiriyat -munasábetti birlestirgen sintetikalıq túsiniq ekenligi anıqlandı. Bul strukturalıq bólimlerdi anıqlaw til kursınıń barlıq bólimlerin úyreniwde tálím máselelerin maqsetli sheshiw hám hár bir kompetensiyanıń mánisin qáliplestiriw imkaniyatın beredi.

Búgingi kúnde lingvistikalıq kompetenciya ádetde oqıwshılardıń sóylew formaları menen kórsetilgen hámme zattı túsiniw hám olardan paydalanıw ámeliy qábileti sıpatında túsiniledi.

Usınıń menen birge, búgingi kunge shekem baslawısh mektep oqıwshılarınıń lingvistikalıq kompetenciyasın rawajlandırıwda kompetenciyaǵa tiykarlangan qatnasdı ámelde maksimal dárejede nátiyjeli ámelge asırıw imkaniyatın beretuǵın dárejede bazıbir principial zárúrli máseleler sheshilmegen.

Tiykarǵı mashqala sonda, ana tili balalar ushın qıyın oqıw páni bolıp tabıladı, biraq usı waqıtta social áhmiyetke iye bolǵan baylanıs, biliw quralı, sonıń menen birge, hár bir balanıń social hám mádeniy rawajlanıwı ushın tiykar bolıp tabıladı. Baslawısh mektep oqıwshılarınıń rawajlanıwına tiykar jaratıwı, sonıń menen birge, sawatlı jazıw kónlikpelerin qáliplestiriw hám rawajlangan sóylew tilin támiyinlewge járdem beriwi kerek.

Demek baslawısh klass oqıwshılarına ana tilin úyretiwdiń joqarıda belgilengen mashqalalı tárepleri baslawısh klass oqıwshılarına bul tildi ózlestiriw imkaniyatın beretuǵın oqıtıwdıń usıl hám quralların izlew zárúrligida anlatıladı.

Bul qurallardan biri til tanıw bolıp, ol balalarǵa ana tiliniń maqseti haqqındaǵı sorawlarǵa juwap alıw, ana tiliniń til baylıǵın kóriw, onıń «sırların ashıw», óz ana tilin tolıq ózlestiriw zárúrligin anlaw imkaniyatın beredi hámde olardıń ana tilin hám lingvistikalıq kompetenciyanı úyreniwge bolǵan motivatsiyasın rawajlandıradı.

Til tanıw ulıwma ilimiy kontekstte de, mektep tálimi kontekstinde de filologiyanıń bir tarmaǵı emes. «Til ilimi» túsiniǵi lingvistikalıq sózliklerde joq, biraq belsene isletiledi. Lingvistikalıq ádebiyatlardan orfografiya (M. V. Panov), stilistika (I. B. Golub, D. E. Rozental), leksikologiya (V. D. Devkin) hám basqalarǵa tiyisli kitaplardı ushıratıw múmkin.

Alım, metodistler hám mektep oqıtıwshıları bul kontsepciyadan belsene paydalanadı, filologiya boyınsha qosımsha kurslar hám tálím baǵdarlamaların jaratadı.

Ádebiyatlardı analiz qılıw nátiyjesinde «til bilimi» in túsiniwdiń eki qatnası bar ekenligin kóriw múmkin.

Birinshiden, til bilimi hár qıylı lingvistikalıq hádiyselerdi anlatadı. Sonday etip, V. D. dıń kitabında. Devkinniń «Kónilashar leksikologiyası» qısqa gúrrinler,

dialoglar, qosıqlardı óz ishine aladı, olar qanday da tárizde sóz oyınları menen baylanısqa tárizde dúzilgen.

Ekinshiden, oqıtıwshılar til bilimin mektep oqıwshıları ushın ilimiy til bilimi tiykarların ózlestiriw quralı dep ataydı, bul oqıwshılardıń ózlestirilip atırǵan materialǵa qızıǵıwshılıǵın jáne onı ózlestiriwin támiyinleytuǵın, kóbinese oyun formasında usınıs etilgen lingvistikalıq bilimler kompleksi bolıp tabıladı.

Joqarıda aytıp ótilgeni sıyaqlı, mektep tálimi sisteması házirde belsene modernizaciya qılınbaqta hám bul process ádetde dástúriy dep atalatuǵın sistemaniń unamlı tájiriyesin esapqa alǵan halda qurılǵan, sapa tárepinen basqasha, innovciyalıq rawajlanıw strategiyasına ótiwdi ańlatadı.

Innovaciyalıq rawajlanıw mudamı didaktika hám oqıtıw usılları, tálim teoriiyası hám ámeliyatındaǵı mazmunlı hám texnologiyalıq ózgerisler menen baylanıslı. Búgingi kúnde biz dástúriy oqıw procesiniń izertlew xarakterin kúsheytiw hám talabalardıń izertlew belsendiligi kólemin asırıw arqalı qanday optimallastırılıp atırǵanlıǵın baqlawımız múmkin.

Usınıń menen birge, atap ótiw kerek, pedagogikalıq innovaciyalar dástúriy tálim sistemasın baǵdarlaǵan áyne tiykarǵı princip - adamgershilik principi tiykarında engizilip atır. Haqıyqattan da, házirgi barlıq innovaciyalar oqıwshılardı maksimal dárejede belsendilikke shaqıratuǵın tálim texnologiyaların engiziw átirapında jámlengen hám bul boyınsha ana tili hámde basqada pán tarawları, oqıw intizamı sıpatında bunnan tısqari emes.

Zamanagóy psixologiyalıq, pedagogikalıq hám stilistikalıq ádebiyatlarda da ulıwma ilimiy hámde bólek didaktikalıq izertlewlerde de qollanılatuǵın kompetenciya túsiniǵi keń qollanıladı. Bul maqala teması sheńberinde biz til yamasa lingvistikalıq kompetenciya haqqında sóz eter ekenbiz. “Lingvistikalıq kompetensiya” termini birinshi márte ótken ásir ortalarında amerikalıq filolog N. Xomskiy tárepinen islep shıǵılǵan hám ilimiy qatnasqa kiritilgen.

Onıń pikirine kóre, lingvistikalıq kompetenciya «ózlestirilgen til belgileri hám olardı baylanıstırıw qaǵıydaları járdeminde sheksiz muǵdardaǵı lingvistikalıq tárepten durıs gáplerdi túsiniw hám jaratıw qábileti - óz sóylewinde arnawlı bir, tiykarınan lingvistikalıq iskerlikti ámelge asırıw ushın zárúr bolǵan qábilet bolıp tabıladı.

N. Xomskiy kontseptsiyası jáne onıń lingvistikalıq kompetensiyaniń mánisin túsiniwi tekǵana tárepdarların, bálki qarsılasıların da taptı. Mısalı, N. Xomskiydiń amerikalıq kásipleri D. Xims lingvistikalıq kompetensiyaniń bunday analizin sın pikir etip, durıs aytıp ótti., «Paydalanıw qaǵıydaları bar, olarsız grammatika qaǵıydaları paydasız bolıp tabıladı.» D. Xims sóylew iskerligi jaǵdayǵa baylanıslılıǵın, sol sebepli hár bir anıq jaǵdayda gáplerdi islep shıǵarıw

hám túsiniw grammatika qaǵıydarı menen emes, bálki sózlerden paydalanıw qaǵıydarı menen tártipke salınıwın názerde tutqan. Sonday etip, lingvistikalıq kompetenciya túsinigi keń analizlendi, oǵan D. Xims ulıwmalıq sıpatta túsiniletuǵın kommunikativlik kompetenciya atın berdi.

Sóylew ortalıǵınıń ózgeriwshen sharayatların esapqa alǵan halda tınlawshınıń tilden paydalanıw salasındaǵı lingvistikalıq bilim, kónlikpe hám uqıplılıqları áhmiyeti. D. Slobin D. Ximsniń pikirin “insan teoriyalıq tárepten sóyley alatuǵın hám túsinu alatuǵın zatlar menen anıq jaǵdaylarda rasın sóyleytuǵın hám túsinetuǵın zatlar ortasındaǵı” ayırmashılıqlar bar ekenligi haqqındaǵı bayanatında konkretlestirdi.

Solay etip, mektep aldında kishi mektep oqıwshılarınıń lingvistikalıq kompetenciyasını rawajlandırıw hám jetilistiriw wazıypası turıptı, bul bir neshe jónelislerde ámelge asırıladı: sózlikti jańa leksikalıq qatlamlar menen bayıtıw, frazeologiyalıq sózlikti aktivlestiriw, sinonimlik strukturalar rezervin bayıtıw, sanalı túrde ózlestiriw. morfologiyalıq logikalıq normalar, basqarıw hám muwapıqlastırıw normaları, usınıslar túrleriniń hár túrliligin hám olardı qurıw sxemaların ózlestiriw bolıp tabıladı.

Ádebiyatlar:

1. Аниеева Н.П. Воспитание игрой: кн. для учителя. М.: Просвещение, 2011.
2. Асмолов А.Г. Формирование универсальных учебных действий в основной школе: от действия к мысли. Система заданий: пособие для учителя А.Г. Асмолов, Г.В. Бурменская, И. А. Володарская и др. – М.: Просвещение, 2010.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетенции как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. – М.: Просвещение, 2008.
4. Букатов В.М., Ершова А.П. Нескучные уроки: обстоятельное изложение социогровых технологий обучения школьников. – Петрозаводск: VERSO, 2008.
5. Лобанова О.Б. Газизова Т.В., Колокольникова З.У., Митросенко С.В., Осяк С.А., Коршунова В.В. Роль учебной практики в подготовке будущего учителя (на примере прикладного бакалавриата) // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 3; URL: <http://www.science-education.ru/123-20028>.
6. Серебрянникова Ю.А. Формирование языковой и лингвистической компетенций на уроках русского языка // Начальная школа. – 2016. – № 6. – С. 29–32.
7. Черепанова Л.В. Формирование лингвистической компетенции школьников в основной общеобразовательной школе. Теоретические основы: дисс...докт. пед. наук. – М., 2005.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада бошланғич синфларда лингвистик компетенцияга асосланган муносабатни шақлантиришда компетенциянинг мазмуни ва аҳамияти ҳақида сўз юритилади.

РЕЗЮМЕ

В данной статье говорится о содержании и значении компетентности в формировании взглядов на основе языковой компетентности в начальных классах.

SUMMARY

This article talks about the content and meaning of competence in the formation of views based on language competence in the primary grades.